

Sculpturen van Jan Altorf Dierbaar

Een van de kunstenaars van wie Helene Kröller-Müller werk verzamelde, is Jan Altorf. In Jachthuis Sint Hubertus liet zij een hardstenen bouwsculptuur van zijn hand aanbrengen. Haar kunstadviseur H.P. Bremmer had een belangrijke rol in de verspreiding van het werk van Altorf.

Tekst: Marleen Windhorst, foto's: Erik en Petra Hesmerg, collectie Kunstconsult; e.a.

Jan Altorf, Aasgier, 1912, brons,
hoogte 31 cm, collectie Kunstconsult

Prominent in de hal van Jachthuis Sint Hubertus rust een granieten oehoe op een trappaal. Het beeld uit 1917 was een van de eerste werken die Johan Coenraad Altorf (1876 – 1955) voor het jachthuis vervaardigde. Enkele jaren later ontwierp hij een bronzen uil en bronzen havik voor de bibliotheek. Het was kunstpedagoog H.P. Bremmer die de kunstenaar in contact bracht met Helene Kröller-Müller. Zij volgde kunstlessen bij Bremmer en was een bewonderaar van het werk van Altorf.

Arts and Crafts

Altorf had inmiddels een moderne eigen stijl ontwikkeld, na aanvankelijk klassiek te zijn geschoold. In zijn jonge jaren leerde hij het vak van beeldhouwers August Alexander en J.V. Engels. Tussen 1894 en 1897 volgde hij onderwijs bij de bekende docenten beeldhouwkunde Arend Odé en Eugène Lacomblé aan de Haagse Academie van Beeldende Kunsten. Daarna vertrok hij naar Amsterdam waar hij voor

beeldhouwer Leendert van Tetterode werkte. Na een half jaar ging hij aan de slag bij architect Willem Retera voor wie hij beeldhouwornamenten in neostijlen uitvoerde. Hier werd hij ontdekt door Johan Thorn Prikker, kunstenaar en artistiek leider van de Haagse kunsthandel Arts and Crafts. Er ontstond een nauwe samenwerking: tussen 1898 en 1902 voerde Altorf snij- en beeldhouwwerk uit voor verschillende ontwerpen van Thorn Prikker. Een van zijn eerste projecten was de ornamentiek voor de gevel van Arts and Crafts. Deze door Thorn Prikker en Chris Wegerif opgerichte kunsthandel voor binnenhuiskunst in Den Haag is van groot belang geweest voor de verspreiding van de decoratieve richting in de Nieuwe Kunst.

Villa De Zeemeeuw

Daarnaast werkten beiden samen aan de door Henry van de Velde in 1901 ontworpen villa De Zeemeeuw in Scheveningen. Dit woonhuis, dat in opdracht van de Haagse huisarts Willem Leuring werd gebouwd, is een waar Gesamtkunstwerk. De geometrische richting binnen de Nieuwe Kunst vormde de basis voor zowel het in- als exterieur, waarbij alle aandacht in het sobere interieur ging naar een omvangrijke wandschildering in sgraffitotechniek, met een verfijnde filosofisch-religieuze voorstelling ontworpen door Thorn Prikker. Altorf ontwierp een gevelsteen voor de villa. Ook voorzag hij een door Thorn Prikker ontworpen wieg en een eetkamer-scherm van rijk gedecoreerd snijwerk. Deze samenwerking met Thorn Prikker was van invloed op het latere werk van Altorf. Het vlakke ornament van de in reliëf gestoken decoraties keerde met regelmaat terug in zijn sculpturen.

Fascinatie voor fauna

Gesteund door Thorn Prikker begon Altorf in 1899 voor zichzelf. Hij ontwierp onder meer bouwsculpturen en meubels. Bekend zijn de twee beelden die hij in opdracht van architect Jan Wils in 1928 ontwierp voor de marathonpoort van het Olympisch

Linkerpagina: Jan Altorf, granieten oehoe op een trappaal in Jachthuis Sint Hubertus. Foto: Peter Eleveld

Links: Jan Altorf voor Haga Purmerend, Aap, wit geglaazuurd aardewerk, 1904, hoogte 15 cm, collectie Kunstconsult. Foto: Dennis A-Tjak

Stadion in Amsterdam. Voor het door H.P. Berlage ontworpen Gemeentemuseum Den Haag vervaardigde hij in 1935 een gevelsculptuur van de Haagse Stedenmaagd, die nog steeds te zien is boven de hoofdingang.

Opvallend is dat dierfiguren regelmatig terugkeren in bouwsculpturen en meubels van Altorf. Zo ontwierp hij in 1906 in opdracht van architect Jo Limburg een bouwsculptuur van een pelikaan voor het filiaal van de Geldersche Credietvereniging in Maastricht. Ook verwerkte hij dierfiguren in enkele meubels, waaronder stoelen met slakken op de hoeken van de rugleuning en een tafel voorzien van uilen en insecten in reliëf. Deze meubels, die deel uitmaken van de collectie van het Rijksmuseum getuigen van zijn fascinatie voor fauna.

De essentie van het dier

Deze fascinatie komt ook tot uiting in de vele dierplastieken en -sculpturen die Altorf gedurende zijn carrière vervaardigde. Altorf behoorde aan het begin van de 20ste eeuw, samen met tijdgenoten Joseph Mendes da Costa, John Raedecker en Hildo Krop, tot de eerste lichting animaliers in Nederland. Hij liet zich inspireren door de exotische diersoorten in Artis en ontwierp beelden van onder meer apen, vogels en olifanten die hij uitvoerde in verschillende materialen. Een plastiekje dat hij in 1904 voor N.V. Plateelbakkerij Haga in Purmerend ontwierp toont

dat de abstractie al vroeg zijn intrede deed in het werk van Altorf. De zwaarmoedig ogende aap doet kubistisch aan en was het modernste plastic dat de plateelfabriek produceerde.

Een van de vrije werken die Altorf in brons vervaardigde is de op pagina 31 afgebeelde aasgier uit 1912. Ook hier is de abstracte vorm kenmerkend. De vogel lijkt opgebouwd uit geometrische vlakken. Door deze abstrahering probeerde Altorf tot de essentie van het dier te komen, een streven dat ontstond onder invloed van het symbolisme en de theosofie. Opvallend is dat bepaalde karakteristieken van het dier zijn uitvergroot of juist verkleind ten opzichte van de werkelijke proporties. Zo zijn de klauwen van de aasgier benadrukt. Het verenkleed vertoont overeenkomsten met het vlakke ornament dat hij in zijn

Altorf geeft het dier weer alsof het een moment van rust en contemplatie ervaart

decoraties toepaste in de periode waarin hij samenwerkte met Thorn Prikker. Altorf maakte gebruik van een hoekige en gesloten vormtaal, meer nog dan tijdgenoot Joseph Mendes da Costa. Waar de dieren van Mendes da Costa gekenmerkt worden door een expressieve blik en emotie, gaf Altorf het karakter van de dieren weer alsof zij een moment van rust en contemplatie ervoeren. Dezelfde sfeer is terug te zien in onder meer een houten aap met jongen die zich in de collectie van het Kröller-Müller Museum bevindt.

Zilveren medaille

Altorf vervaardigde ook dieren in ivoor, waaronder verschillende uilen en een kameleon. Ivoor was door zijn hardheid een zeer lastig te bewerken

Jan Altorf en Chris Lanooy, Bizon,
handgevormd origineel, bruin geglazuurd
grès aardewerk, 1911–1912, hoogte 21 cm,
collectie Kunstconsult

Linkerpagina: Jan Altorf, Mensaap, gesneden uit hout, 1952, hoogte 21 cm, collectie Kunstconsult

materiaal. Hierbij was opperste concentratie vereist. Objecten van ivoor toonden doorgaans dan ook de kunstigheid en hoogstaande kwaliteiten van de beeldhouwer. Op de eerste internationale tentoonstelling van moderne decoratieve kunst in 1902 (L'Esposizione Internazionale d'Arte Decorativa Moderna) in Turijn ontving Altorf voor enkele ivoeren beeldjes een zilveren medaille. Ook in eigen land werd het werk van Altorf gewaardeerd door vakgenoten en particuliere kunstkopers. In 1904 schreef kunstcriticus Albert Plasschaert in het tijdschrift *Onze Kunst* over het werk van Altorf: '(...) mij dunkt het dat ze een winst zal zijn voor de Beeldhouwkunst. Omdat het is levend, aandoeninggevend, sober, zuiver en eenvoudig'.

Samenwerking met Chris Lanooy

De dierplastieken die Altorf in 1911 – 1912 in samenwerking met Chris Lanooy in keramiek vervaardigde, waren geliefd bij de klanten van kunstpedagoog en mecenas H.P. Bremmer. Altorf ontwierp de beelden en Lanooy bakte ze. Bekend zijn onder meer een papegaai en een olifant in wit geglazuurd porselein. De kunstenaars experimenteerden met verschillende soorten klei. De met bruin glazuur afgewerkte bizon van grès aardewerk op pagina 34 is een handgevormd origineel. De afgietsels die hier later van werden gemaakt zijn meer afgerond van vorm, de scherp geprononceerde belijning die Altorf in het origineel legde is afgezwakt. In de geabstraheerde vorm en het uitvergroete hoofd van het dier is onmiskenbaar de hand van Altorf te herkennen, waarschijnlijk heeft echter ook Lanooy invloed gehad op het ontwerp.

Treffende gelijkenis

Het was Bremmer die de twee kunstenaars samenbracht en een belangrijke schakel vormde in de verspreiding van het werk van Altorf. Zo belichtte hij de kunstenaar regelmatig in het tijdschrift *Beeldende kunst* dat hij vanaf 1913 uitgaf. Als invloedrijk adviseur op het gebied van moderne kunst bracht hij

het werk van Altorf onder de aandacht van cliënten uit hogere sociale kringen die kunstlessen bij hem volgden, waaronder mevrouw Hannema-de Stuers, Grietje Smith-van Stolk en Helene Kröller-Müller.

Decennia later, in 1952, vervaardigde Altorf de op pagina 36 afgebeelde houten aap. Bij nader inzien is het hoofd getooid met een menselijk kapsel, in een vloeiende lijn gemodelleerd. Zijn de gelaatstreken werkelijk die van een mensaap, of vertoont het bedachtzame gezicht eerder menselijke trekjes? Naar verluidt zou het gesneden beeldje een geschenk van Altorf zijn geweest aan Bremmer, wiens gezichts-expressie hij in het werk zou hebben gelegd. Waar of niet waar? Voor wie het wil zien vertonen portretten van Bremmer inderdaad treffende gelijkenissen met het houten beeldje van Altorf.

Zijn de gelaatstreken werkelijk die van een mensaap, of vertoont het bedachtzame gezicht menselijke trekjes

Verzamelaars

In het monumentale en magnifiek gerestoreerde interieur van Jachthuis Sint Hubertus zijn de sculpturen van Jan Altorf sinds kort weer in hun oorspronkelijke context te zien. Daarnaast bevindt zijn werk zich in de collecties van het Rijksmuseum, Museum Boijmans Van Beuningen, het Kröller-Müller Museum en het Drents Museum. De dier-sculpturen zijn ook onder particuliere verzamelaars geliefd, ze komen echter spaarzaam op de markt. Een grote herwaardering van Altorfs werk vond plaats in de nasleep van de veiling van een privé-collectie *Nieuwe Kunst* in 1987. Hierdoor ging er een belangrijke impuls uit naar de *Nieuwe Kunst* als verzamelgebied.